

اهداف آموزشی

- امید است خوانندگان محترم پس از مطالعه:
- ◀ با روند تحولات جمعیت ایران آشنا شوند.
- ◀ عوامل مؤثر بر تغییرات جمعیتی را نام ببرند.
- ◀ پیش‌بینی تغییرات جمعیتی آینده را بیان کنند.
- ◀ پیامدهای کاهش نرخ رشد جمعیت را توضیح دهند.

جمعیت و پیش‌بینی‌های آینده

«در زمینه تجدید نسل، حتماً باید تجدید نظر شود و کار درستی انجام گیرد. اگر مسایل کنترلی حذف شود و کار فرهنگی انجام گیرد، مشکل حل خواهد شد.»
(مقام معظم رهبری)

مقدمه

آگاهی از شمار، ترکیب سنی و جنسی جمعیت، توزیع جغرافیایی، وضع اشتغال و بیکاری، سواد و آموزش و سایر اطلاعات مرتبط با جمعیت، پایه و اساس هرگونه برنامه‌ریزی برای توسعه ملی است، چراکه پیش‌بینی نیازمندی‌های اولیه هر جامعه از قبیل غذا، پوشاک، مسکن، بهداشت، تعلیم و تربیت، اشتغال و... مبتنی بر آمارهای جمعیت است. از این جاست که موضوع پیش‌بینی‌های جمعیت و آگاهی از شمار و ترکیب سنی و جنسی آن در آینده اهمیت می‌یابد.

تعریف جمعیت‌شناسی

جمعیت‌شناسی مطالعه علمی، توصیفی و تحلیل آماری ساختار و حرکات جمعیت‌های انسانی و نیز بررسی سیاست‌های جمعیتی و روابط متقابل میان پدیده‌های جمعیتی و عوامل اقتصادی، اجتماعی و زیستی است. جمعیت‌شناس با بررسی دقیق جمعیت گذشته و حال

ترتیب نویسندگان از راست به چپ

◀ عدنان صیدی

کارشناس مسؤول آموزش بهورزی
دانشگاه علوم پزشکی ایلام

◀ زهرا حیدریان زاده

مدیر مرکز آموزش بهورزی
دانشگاه علوم پزشکی ایلام

◀ لیلا حدادی

کارشناس مسؤول آموزش بهورزی
دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان

◀ زینب زارعی

مری مرکز آموزش بهورزی
دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان

و بررسی رابطه میان فرآیندهای جمعیتی با پدیده‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی به پدیده‌های جمعیتی و ساختارهای آن در آینده دست می‌یابد.

روند تحولات جمعیت در ایران

بنا بر آمارهای موجود، ایران در حال حاضر جزو ۱۰ کشوری است که به سرعت به سمت کهنسالی در حال حرکت است؛ کشور ما از نظر تعداد افرادی که به سن پیری می‌رسند، در جایگاه ششم جهان قرار دارد. نتایج سرشماری آمارونفوس ۱۳۹۰ مرکز آمار ایران، نشان می‌دهد جمعیت جوانان ۲۰ تا ۲۹ ساله کشور از سال ۱۳۹۰ روند نزولی پیدا کرده است. این روند کاهش تا سال ۱۳۹۲ به حدود ۱۷/۳ میلیون

نفر و در سال ۱۳۹۵ به کمتر از ۱۵/۵ میلیون نفر می‌رسد. بنابراین اگر با روند فعلی کاهش جمعیت و براساس سناریوی رشد متوسط جمعیت حرکت کنیم، در سال ۱۴۸۰ جمعیت کشور به ۶۲ میلیون نفر خواهد رسید و با ادامه این روند، با پدیده افزایش جمعیت سالمندی مواجه خواهیم بود لذا پیش‌بینی می‌شود طی ۱۰ سال آینده به ازای هر ۱۰ خانوار، هفت سالمند بالای ۶۰ سال در کشور داشته باشیم. براساس مطالعات جمعیت‌شناسی و دیدگاه‌های جمعیت‌شناسان، در صورت تداوم روند فعلی باروری، رشد جمعیت کشور در حدود سال ۱۴۱۵ تا ۱۴۲۰ صفر خواهد شد و در صورت ادامه، روند رشد جمعیت به سوی منفی شدن ادامه خواهد یافت.

عوامل مؤثر بر تغییرات جمعیت

باروری، مرگ‌ومیر و مهاجرت از عوامل مؤثر بر ساختار یک جمعیت هستند. باروری یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های تحولات جمعیتی در هر کشور است. از این رو سیاست‌های جمعیتی در کشورهای مختلف بیشتر حول محور کاهش یا افزایش باروری اعمال می‌شود. شاید مهم‌ترین تغییر جمعیت‌شناختی در طول سه دهه گذشته کاهش چشمگیر باروری در تمام مناطق دنیا بوده است. میزان باروری کل در ایران طی سه دهه اخیر با کاهش چشمگیری روبرو بوده و از حدود ۷ فرزند در سال ۱۳۷۵ به ۱/۸ فرزند در سال ۱۳۹۰ تنزل یافته است.

پیش‌بینی آینده جمعیت ایران

جمعیت سازمان ملل هر چهار سال یک بار، براساس نتایج سرشماری‌های ملی کشورها و مفروضات سطوح مختلف باروری و مرگ‌ومیر، تحولات جمعیتی کشورها را در افق‌های زمانی پنجاه ساله و در سه روند مختلف (حد پایین، حد متوسط و حد بالای رشد جمعیتی) پیش‌بینی می‌کند.

پیش‌بینی شاخص‌های جمعیتی ایران براساس پیش‌بینی دفتر جمعیت سازمان ملل، طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۴۲۰ که در سال ۲۰۱۲ میلادی (۱۳۹۱ شمسی) انجام گرفته است به شرح زیر است:

◀ باروری کلی: اگر حد پایین رشد جمعیتی را در نظر بگیریم پیش‌بینی می‌شود که میزان باروری کل از ۱/۶۸ در دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به ۱/۳۳ در دوره ۱۴۱۵ تا ۱۴۲۰ خواهد رسید و اگر حد متوسط رشد جمعیتی را در نظر بگیریم پیش‌بینی می‌شود که میزان باروری کل از ۱/۹۳ در دوره ۱۳۰۰ تا ۱۳۹۰ به ۱/۸۳ در دوره ۱۴۱۵ تا ۱۴۲۰ خواهد رسید.

براساس پیش‌بینی حد بالا، میزان باروری کل از ۲/۱۸ در دوره ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۵ به ۲/۳۳ در دوره ۱۴۱۵ تا ۱۴۲۰ خواهد رسید. هرچند روند گذشته و حال تغییرات باروری در ایران با پیش‌بینی حد پایین همخوانی بیشتری نشان می‌دهد.

◀ تعداد جمعیت و نرخ رشد جمعیت: سازمان ملل براساس فرض‌های مختلف پیش‌بینی کرده است که شمار جمعیت کشور از ۷۵ میلیون نفر در سال ۱۳۹۰ به ۸۳ میلیون نفر در سال ۱۴۰۰ و ۸۹ میلیون نفر در سال ۱۴۲۰ خواهد رسید. هم‌چنین درصد رشد سالانه جمعیت کشور دچار روند کاهشی شدیدی است و از ۱/۲۲ در سال ۱۳۹۰ به ۰/۰۸ در سال ۱۴۲۰ خواهد رسید.

◀ امید به زندگی: براساس پیش‌بینی سازمان ملل امید به زندگی ۷۳/۳ سال در ۱۳۹۰ به ۷۹ سال در ۱۴۲۰ خواهد رسید و میانه سنی از ۲۸ سال در ۱۳۹۰ به ۴۳ سال در ۱۴۲۰ افزایش خواهد یافت.

◀ جمعیت در سن کار: جمعیت در سن کار از ۷۰/۹ درصد در ۱۳۹۰ با مقداری افزایش به ۷۲/۳ درصد در ۱۴۱۵ و پس از آن با کاهش روبه‌رو خواهد شد، به طوری که در ۱۴۲۰ به ۷۰/۷ درصد خواهد رسید.

◀ جمعیت سالمندی: شاخص محاسبه شده دیگر، جمعیت شصت سال به بالا بوده است که ۸/۲ درصد در سال ۱۳۹۰ به ۲۲/۳ درصد در ۱۴۲۰ خواهد رسید که نوید سالخوردگی جمعیت در ایران را خواهد داد.

«مسأله جمعیت که خیلی هم مورد بحث و اختلاف نظر در جامعه است، مسأله مهمی است. بلاشک از نظر سیاست کلی، کشور باید برود به سمت افزایش جمعیت، البته به نحو معقول و معتدل»

مقام معظم رهبری

کاهش نرخ رشد جمعیت و پیامدهای آن

یکی از مسایل عمده جمعیتی در کشورهای جهان مسأله سالخوردگی جمعیت و پیامدهای ناشی از آن است. سالخوردگی جمعیت به عنوان پیامد کاهش رشد جمعیت است. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر سالخورده شدن جمعیت، کاهش مرگ و میر، به ویژه مرگ و میر نوزادان و کودکان و کاهش اساسی و مستمر باروری و به تبع آن کاهش رشد جمعیت است که باعث تغییرات اساسی در ساختار سنی جمعیت اکثر جوامع از جمله ایران شده است. براساس یک شاخص جمعیتی اگر بیش از ۱۲ درصد کل جمعیت، ۶۰ سال و بالاتر و یا بیش از ۱۰ درصد کل جمعیت، ۶۵ سال و بالاتر باشد، جمعیت سالخورده تلقی می‌شود. در تعریفی دیگر سازمان ملل متحد نیز کشورها را به سه نوع ساخت جمعیتی جوان، بزرگسال و سالخورده تقسیم کرده است که مشخصه آن‌ها میزان نسبت جمعیت سالمند در این کشورها است. به این صورت که کشورهای دارای جمعیت جوان، کشورهای هستند که نسبت سالمندان آن زیر ۴ درصد باشد، کشورهای دارای جمعیت بزرگسال کشورهایی هستند که نسبت سالمندان آن بین ۴ تا ۶ درصد باشد و کشورهای دارای جمعیت سالخورده کشورهایی هستند که نسبت جمعیت سالمندان آن بیش از ۷ درصد باشد.

شاخص‌های آماری نشان می‌دهند که روند پیرشدن جمعیت در کشور ما نیز آغاز شده است و پیش‌بینی می‌شود که در فاصله ۲۰ ساله ۱۳۸۵ تا ۱۴۰۵ به میانه سنی جمعیت کشور ۱۰ سال افزوده شود.

با توجه به این که رشد سالانه جمعیت کشور روند کاهشی شدیدی در پیش گرفته است، در صورت ادامه این روند علاوه بر سالمند شدن جمعیت با خطر انقراض نسل تدریجی مواجه خواهیم شد. ولی در صورت پذیرفتن افزایش آهسته نرخ باروری کل تا حد ۲/۴ تا سال ۱۴۲۵ به یک رشد جمعیتی مطلوب دست می‌یابیم. با توجه به این که کشور ما دارای نرخ باروری کلی پایینی است و در مرحله باروری پایین، افزایش سطح باروری به بالای دو بچه کار آسانی نیست، از طرف دیگر بر اساس آمار، رشد جمعیتی ایران دچار روند کاهشی شدیدی شده است، این موارد ضرورت تجدید نظر در

سیاست‌های جمعیتی و توجه بیشتر دست‌اندرکاران در همه سطوح در برنامه‌های جمعیتی را می‌طلبد. در آیات و روایاتی نیز به روشنی این مطلب را بیان می‌کند که ترس از رسیدن رزق و روزی نباید مانع از ازدواج و فرزندآوری شود؛ زیرا خداوند روزی همگان را ضمانت کرده است. خداوند سبحان در قرآن می‌فرماید «فرزندان تان را از بیم فقر و تنگدستی نکشید که ما شما و آن‌ها را رزق و روزی می‌دهیم» (انعام ۱۵۱)

نتیجه‌گیری

پیش‌بینی جمعیتی برای ارزیابی نیازهای آینده کشور در سطوح ملی و منطقه‌ای ضروری است، در صورتی که در ایران روند رو به کاهش نرخ باروری و رشد جمعیت ادامه یابد، در ۵۰ سال آینده در وضعیت مطلوبی نخواهد بود و به سمت کاهش جمعیت پیش خواهد رفت، ضمن آن که جمعیت جوان و فعال کشور نیز به شدت کاهش خواهد یافت. افزایش جمعیت سالمند نیز ضمن عدم توانمندی اقتصادی، نیازمند خدمات بیشتر بخش جوان جمعیت خواهد بود.

منابع

۱. مشفق م، حسینی م؛ آینده پژوهی تغییرات جمعیتی ایران طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰. معرفت فرهنگی اجتماعی، سال چهارم، شماره اول، زمستان ۱۳۹۱، ص ۲۱
۲. میرزایی م، شمس قهفرخی م؛ جمعیت‌شناسی سالمندان در ایران بر اساس سرشماری‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵. مجله سالمندی ایران سال دوم، شماره پنجم، پاییز ۱۳۸۶.
۳. مقاله تحولات جمعیتی، چالش‌های پیش‌رو و لزوم تجدید نظر در سیاست‌های جمعیتی ایران؛ محمد جواد محمودی؛ ص ۳۴.
۴. افزایش جمعیت از دیدگاه جمعیت‌شناسی، دکتر سیدیان، سید سعید، معاونت بهداشت دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز
۵. پیش‌بینی آینده جمعیت ایران، دکتر روح افزا، فرشته
۶. مرکز آمار ایران، (۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵)، «نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن کل کشور»
۷. مقاله تحولات جمعیتی، چالش‌های پیش‌رو و لزوم تجدید نظر در سیاست‌های جمعیتی ایران، دکتر محمد جواد محمودی